

Sygn. akt II CSK 581/14

WYROK
W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 17 września 2015 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Anna Kozłowska (przewodniczący)

SSN Wojciech Katner (sprawozdawca)

SSN Krzysztof Strzelczyk

w sprawie z powództwa W. R. i B.R.

przeciwko W. B.

o zapłatę,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej

w dniu 17 września 2015 r.,

skargi kasacyjnej powódki B. R.

od wyroku Sądu Apelacyjnego

z dnia 11 grudnia 2013 r.,

**oddala skargę kasacyjną i zasądza od powódki na rzecz
pozwanego kwotę 3600,- (trzy tysiące sześćset) złotych z tytułu
kosztów postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Po ponownym rozpoznaniu sprawy z powództwa W. R. i B. R. przeciwko W. B. o zapłatę, wyrokiem z dnia 20 sierpnia 2013 r. Sąd Okręgowy w S. zasądził na rzecz powodów solidarnie od pozwanego kwotę 309 494 złotych z odsetkami, oddalił powództwo w pozostałym zakresie i rozstrzygnął o kosztach procesu. W wyniku rozpoznania kolejnej apelacji powodów, Sąd Apelacyjny podzielił ustalenia faktyczne oraz, co do zasady oceny prawne Sądu pierwszej instancji, zmieniając wyrokiem z dnia 11 grudnia 2013 r. wyrok Sądu pierwszej instancji przez podwyższenie zasądzonej na rzecz powodów kwoty do 464 404 złotych z odsetkami, oddalając powództwo w pozostałej części oraz oddalając apelację w pozostałej części i rozstrzygając o kosztach postępowania.

W sprawie ustalono następujący stan faktyczny. Powodowie byli właścicielami nieruchomości (zabudowanej działki), mającej urzędową księgę wieczystą, w której wpisano hipotekę zabezpieczającą kredyt bankowy udzielony powodom na kwotę 150 000 złotych. Ze względu na brak zdolności kredytowej do uzyskania kolejnego kredytu, zawarli z pozwanym W. B., prowadzącym działalność gospodarczą w postaci lombardu umowę pożyczki w kwocie 200 000 złotych oraz umowę przewłaszczenia wspomnianej działki na zabezpieczenie udzielonej pożyczki. Termin zwrotu pożyczki udzielonej dnia 27 lutego 2001 r. został określony na 10 stycznia 2002 r., z odsetkami (prowizją) w wysokości określonej w słowach: „0,5% plus 22% VAT odsetek, kwoty pożyczki w stosunku dziennym, co stanowi sumę według obliczenia na dzień zwrotu pożyczki, (...) po upływie każdego miesiąca trwania umowy, odsetki za ten miesiąc podlegają doliczeniu do należności głównej (kwoty pożyczki)”. Pożyczone pieniądze miały zostać zainwestowane w odbudowę domków w spalonym ośrodku wczasowym należącym do osoby trzeciej. Na umówiony dzień zwrotu pożyczki wysokość kwoty przypadającej do zwrotu według umowy wynosiła 599 363,50 złotych. Powodowie pożyczki oraz odsetek nie zwrócili, nadal zamieszkując w przewłaszczonej nieruchomości.

Ze względu na zaprzestanie spłacania kredytu bankowego - bank wystawił tytuł egzekucyjny, m. in. przeciwko powodom na kwotę 131 842,12 złotych, który został zaopatrzony w sądową klauzulę wykonalności, a pismem z dnia 3 lipca 2002 r. wezwał pozwanego W. B. do zapłaty żądanej kwoty z odsetkami, jako dłużnika rzeczowego. W. B. z dniem 16 czerwca 2003 r. uzyskał wpis prawa własności przewłaszczonej nieruchomości do księgi wieczystej. Tymczasem, ze względu na niespłacanie należności bankowych wszczęta została przez Bank w G. egzekucja z nieruchomości. Powodowie zainicjowali z kolei procesy zmierzające do ustalenia nieważności zawartej umowy o przewłaszczenie nieruchomości, jednak ich powództwo w tej kwestii zostało prawomocnie oddalone, a Sąd Najwyższy wyrokiem z dnia 28 października 2010 r. w sprawie II CSK 218/10 oddalił skargę kasacyjną powodów. Pozwany W. B. wielokrotnie wzywał powodów do opuszczenia przez nich i wydania mu przewłaszczonej nieruchomości. Wartość tej nieruchomości ustalona przez biegłego sądowego na styczeń 2010 r. wynosiła 1 208 600 złotych.

Z oceny prawnej dokonanej przez Sąd Apelacyjny, uchylający pierwszy wyrok w niniejszej sprawie wynikało, że do rozstrzygnięcia przez Sąd Okręgowy pozostało roszczenie powodów o zapłatę sumy pieniężnej stanowiącej różnicę między wartością przewłaszczonej nieruchomości a wartością wierzytelności z umowy pożyczki. Za podstawę prawną roszczenia powodów uznany został art. 405 k.c. Dla ustalenia wysokości bezpodstawnego wzbogacenia pozwanego należało uwzględnić stwierdzoną nieważność - przewidzianych umową pożyczki między powodami a pozwanym - odsetek umownych w postaci tzw. procentu składanego, ze względu na zakaz anatocyzmu zawarty w art. 482 k.c. Z kolei wysokość odsetek umownych przewidzianych w umowie pożyczki została uznana za mającą charakter lichwiarski i za wymagającą obliczenia z uwzględnieniem celu, w jakim umowa została zawarta (art. 56 i art. 65 k.c.), zgodnością z zasadą sprawiedliwości społecznej oraz ekwiwalentnością świadczeń stron i w tym zakresie nieważnością zastrzeżenia umownego (art. 58 k.c.). Kryterium oceny, pozwalające uznać odsetki umowne za dopuszczalne stanowiła, mimo nie obowiązywania w sprawie art. 359 § 2¹ k.c. wysokość do czterokrotności kredytu lombardowego. W tej kwestii Sąd odwołał się do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 4 listopada

2005 r., V CK162/05 (nie publ.). Ponad tą wysokość umówione odsetki „0,5% plus 22% VAT dziennie” zostały uznane za godzące w porządek prawny, jako rażąco zaburzające ekwiwalentność świadczeń, sprzeczne z zasadami współżycia społecznego i mające charakter lichwiarski. Z tych względów zastrzeżenie odsetek w takiej wysokości było nieważne na podstawie art. 58 § 3 w związku z art. 5 k.c. W wyniku tego Sąd Okręgowy ustalił wysokość odsetek za okres od 27 lutego 2001 r. do 7 sierpnia 2013 r. na kwotę 699 106 złotych, co po dodaniu wielkości pożyczki w kwocie 200 000 złotych dało ogólne zobowiązanie powodów na kwotę 899 106 złotych. Biorąc pod uwagę ustaloną wartość nieruchomości i odejmując od niej wysokość zobowiązań powodów, do zapłaty na ich rzecz pozostała zasądzona kwota 309 494 złotych.

Wniesioną przez powodów apelację Sąd Apelacyjny uznał w znacznej części za nieuzasadnioną, przychylając się tylko do zarzutu, że odsetki od niezwróconej pożyczki powinny zostać naliczone tylko do 20 stycznia 2010 r., tj. do czasu rozliczenia stron na skutek wyrażenia przez pozwanego swojej woli zatrzymania dla siebie przewłaszczonej nieruchomości. Wobec zarachowania długu powodów na poczet wartości nieruchomości przewłaszczonej dla zabezpieczenia zwrotu pożyczki wygasło zobowiązanie powodów do zwrotu tej pożyczki, a więc ich dług. W tej sytuacji nie należały się po tym czasie odsetki, skoro przestało istnieć zobowiązanie pieniężne, będące ich podstawą. Zobowiązanie odsetkowe powodów zmniejszyło się więc o kwotę 154 910 złotych za okres od 21 stycznia 2010 r. do 7 sierpnia 2013 r. i o tyle należało zwiększyć należność pozwanego względem powodów, jednocześnie orzekając o oddaleniu powództwa i apelacji powodów w pozostałych częściach. Odpowiednio do tego rozstrzygnięcia zostały obliczone i orzeczone koszty postępowania.

W skardze kasacyjnej powódki B. R. od wyroku Sądu Apelacyjnego z dnia 11 grudnia 2013 r. w części dot. pkt I, ppkt 2, 3 i 4 oraz pkt II, III i IV ppkt 1 zostało zarzucone Sądowi naruszenie prawa materialnego, tj. art. 481 § 1 w związku z art. 455 k.c. przez ich błędną wykładnię; art. 65 § 1 i 2 k.c. przez niewłaściwe zastosowanie oraz art. 118 k.c. przez jego niezastosowanie. Skarżąca wniosła o uchylenie zaskarżonego wyroku w zaskarżonej części i w tym zakresie przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania, z zasądzeniem kosztów postępowania.

W odpowiedzi na skargę kasacyjną pozwany wniósł o jej oddalenie i zasądzenie kosztów postępowania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Rozpoznanie skargi należy zacząć od wykładni umowy pożyczki określonej przez Kodeks cywilny (art. 720) jako umowy przez którą dający pożyczkę zobowiązuje się przenieść na własność biorącego pożyczkę określoną ilość pieniędzy (...), a biorący zobowiązuje się zwrócić tę samą ilość pieniędzy (...). Umowa zatem trwa dopóki biorący pożyczkę (pożyczkobiorca) nie zwróci kwoty otrzymanej w wykonaniu umowy od dającego pożyczkę (pożyczkodawcy). Jeżeli zatem z umowy stron nie wynika nic innego, to odsetki określone w tej umowie jako wynagrodzenie za korzystanie z pieniędzy pożyczkodawcy należą się, co do zasady w tej samej wysokości, jak umówiona przez cały czas trwania umowy. Umowa zaś trwa od chwili jej zawarcia, wzmocnionego wydaniem przedmiotu pożyczki (argument z art. 722 k.c.) aż do jej zwrotu, niezależnie od tego, że strony określiły w umowie, kiedy ten zwrot powinien być nastąpić, a w rzeczywistości nie nastąpił. Nie ma więc racji skarżąca twierząc, że odsetki umowne należą się tylko od chwili zawarcia umowy do terminu jej umówionego zwrotu, a za dalszy okres należą się odsetki ustawowe. Rozumowanie takie wynika z przekonania, że odsetki ustawowe są niższe od umownych, co przez wiele lat było utrwalone w świadomości i sprawiało, iż wierzyciele tacy jak pozwany zastrzegał w umowach pożyczki odsetki umowne. Jeżeli jednak mają one maksymalną wysokość (odsetki maksymalne), dopuszczalną prawem ze względu na przepisy antylichwiarskie (art. 359 § 2¹⁻³ k.c.), to może się okazać, że ich wysokość będzie niższa niż odsetek ustawowych (jak w okresie deflacji, występującym w chwili rozpoznawania niniejszej skargi). To sprawia, że należy dokonać obiektywnej oceny sytuacji i z uwagi na możliwość różnej względem siebie wartości odsetek ustawowych i umownych, tym bardziej traktować je jednolicie w całym okresie związania umową pożyczki, czyli aż do chwili spełnienia obowiązku zwrotu przez pożyczkobiorcę. Zatem chybiony jest zarzut podniesiony przez skarżącą odnośnie do naruszenia art. 65 § 1 i 2 k.c. przez Sąd Apelacyjny w zaskarżonym wyroku.

Podobnie należy ocenić zarzut dotyczący naruszenia art. 481 § 1 w związku z art. 455 k.c. Trafne jest przy tym twierdzenie skarżącej, że zasadą jest zasądzanie odsetek za opóźnienie w spełnieniu świadczenia pieniężnego od chwili wymagalności zobowiązania do świadczenia, które w razie nieoznaczenia terminu spełnienia i nie wynikania tego z właściwości zobowiązania powinno być spełnione przez dłużnika niezwłocznie po wezwaniu go przez wierzyciela do wykonania (art. 455 k.c.). Za takie wezwanie uważa się doręczenie pozwu pozwanemu, z którego wynika żądanie spełnienia świadczenia pieniężnego w określonej wysokości. Od tej wysokości i od chwili wezwania oblicza się odsetki w razie orzeczenia uwzględniającego powództwo. Ma to jednak miejsce wtedy, gdy powołany przepis ma zastosowanie w okolicznościach sprawy i gdy można w chwili wniesienia pozwu określić wysokość świadczenia dłużnika.

W niniejszej sprawie jedynie może się wydawać, że należna kwota od pozwanego była znana od początku prowadzenia sporu. W toku postępowania, jak wynika z uzasadnienia Sądu pierwszej i drugiej instancji nastąpiło rozliczenie umowy stron oraz określenie wartości nieruchomości, która decydowała o wysokości przysługującej powodom należności. Nie bez znaczenia dla tej kwestii jest także kontekst sytuacyjny, towarzyszący zawartej umowie pożyczki, który wiązał się z umową przewłaszczenia na zabezpieczenie, a więc umową, której celem było dokonanie przeniesienia własności nieruchomości dla zabezpieczenia powinności pożyczkobiorcy zwrotu kwoty pożyczki z odsetkami (*causa cavendi*). Umowa ta nie miała zatem na celu ostatecznego przewłaszczenia i rodzących się z takim celem rozliczeń wynikających z różnicy wartości między uzyskaną przez pozwanego pożyczkodawcę nieruchomością na własność a zobowiązaniem pożyczkobiorcy wynikającym z kwoty pożyczki i odsetek, wskutek orzeczenia sądowego obniżonych do wysokości odsetek maksymalnych, dopuszczonej prawem (art. 359 § 2¹ k.c.). W tej kwestii należy podzielić stanowisko Sądu Najwyższego zawarte w wyrokach: z dnia 23 czerwca 2005 r., II CK 742/04, nie publ. oraz z dnia 13 maja 2011 r., V CSK 360/10, Mon. Pr. Bank. 2012, nr 5, s. 18). Za wykładnią podniesionych przepisów przyjętą w zaskarżonym wyroku przemawia również stanowisko skarżącej, która na skutek wniesionej apelacji uzyskała tym wyrokiem podwyższone znacznie świadczenie zasądzone od pozwanego, a jego

obliczenie też okazało się możliwe dopiero w wyniku rozpoznania niniejszej sprawy, nie było natomiast roszczeniem wywiedzionym pozwem.

W odniesieniu do zarzutu skargi kasacyjnej o przedawnieniu roszczenia dodatkowego o odsetki liczone od dnia 11 stycznia 2002 r. należy stwierdzić, że po pierwsze, wyjaśnione już zostało ze względu na pierwszy rozpatrywany zarzut, iż zgodnie z trafnym stanowiskiem Sądu drugiej instancji odsetki należały się pozwanemu za cały okres od udzielenia pożyczki do dnia jej zwrotu, a w okolicznościach ustalonych w sprawie do dnia rozliczenia rachunkowego stron, przez wyrażenie przez pozwanego woli zatrzymania dla siebie przewłaszczonej nieruchomości i wynikającego z tego zachowania długu powodów na poczet wartości przewłaszczonej nieruchomości dla zabezpieczenia pożyczki, z którą to chwilą dopiero wygasł ich dług. Tak więc nie ma przedawnienia odsetek, dopóki istnieje dług główny. Po drugie, wbrew twierdzeniu skarżącej, w apelacji, której wynik rozpoznania stanowi zaskarżony wyrok nie został podniesiony zarzut przedawnienia, a zatem niezależnie od przesłanek merytorycznych, także względy formalne sprzeciwiają się uwzględnieniu a nawet rozpatrywaniu podniesionego zarzutu.

Mając to na uwadze należało na podstawie art. 398¹⁴ oddalić skargę kasacyjną, rozstrzygając o kosztach postępowania na podstawie art. 98 w związku z art. 391 § 1 i art. 398²¹ k.p.c.

eb